

ZUH DEODÁTH

HAUSER ARNOLD KÖNYVTÁRA PÉCSÉN

■ *[Pro captu lectoris] habent sua fata libelli.* A könyvek sorsáról szóló Terentianus-idézet sorsa tulajdonképpen köztudott. A teljes mondatnak előszeretettel csak a második felét idézték. Ezzel pedig – írott és íratlan – filológiai szabályokat hágtak át, és egyre inkább arra készítették a vonakodó olvasót, hogy a pontos kontextus ismerete hiányában kényszerűen értelmezze ezt az évezredek szentenciát. Azonban, mint általában a filológiai zavaroknak, ennek is lett némi haszna. Egyrészt élő mementóként mindig előcitolható a pontatlan idézők ellen. Másrészt pedig annak a lehetőségét is felvillantja, hogy új keretbe helyezzük az egyébként részben értelmét veszített, részben pedig megfakult mondásunkat. Az említett szöveghely ugyanis jelentett már sok mindent. Egyrészt azt, hogy a könyvek olvasásának, értékelésének története nagyon változatos, és korról korra egyre fordultatosabb vagy éppen drámaibb. Másrészt azt, hogy a könyvek és íróik sorsa szorosan összefonódik egymással. Walter Benjaminszóló eredeztetik hagyományosan azt a harmadik értelmezést, amely viszont a könyvek gyűjtőjének perspektíváját villantja fel.¹ 1931-es esszéjében (*Ich packe meine Bibliothek aus* – „Könyvtáram kicsomagolása közben”) írja azt, hogy a könyvgyűjtő számára a könyvek sorsa a könyvek példányainak sorsává válik.² Illetve még valami egészen lényegeset: a könyvgyűjtők gyűjteményei maguk és az, ahogyan a könyvtárat birtokló személy ambícióit, érdeklődését a könyvek doku-

mentálják, mára már anakronisztikussá váltak. A könyvgyűjtőben egy kihalófélben levő embertípust ismerhetünk meg. Kihalását pedig korszerűtlensége okozza (az individualitás eszményítésének korrekciójaként a szociális érzékenységben fogant és egyre jobban felszerelt közkönyvtárak korában). De sohasse feledjük el, mondja továbbá, hogy a könyvgyűjtőt és magánkönyvtár-gyárápítót éppen „a kihalás küszöbén érthetjük meg igazán”.

Nehéz eldöntenünk, hogy ebből a lehetséges megértésből mit is profitálhatunk. Persze a kultúra ritka és sokak számára nehezen befogadható termékeinek rajongója és az ő nehezen befogadható, papíralapú tárgyai különleges és hétköznapi értelmiségi sorsok dokumentumait szolgáltatják. A könyvek gyűjteménye az őket gyűjtő értelmiségiek és a környezetükben élő emberek, egy szűkebb körű csoport vagy mikrotársadalom leírásában is segítségünkre lehetnek (például azáltal, hogy felderítjük, ki milyen exkluzív kapcsolat révén jutott egy bizonyos kötethez). Amennyiben pedig klasszikus szerzők magánkönyvtáráról van szó, legalább néhány szempontunk (és újabb kérdésünk) mindig lesz a válaszhoz. Megtudhatjuk például, hogy mit, hogyan és mennyire alaposan olvasott el a szerző. Hogy mivel kapcsolatban alakított ki bensőségebb viszonyt. És persze azt, hogy mennyire tekintette könyvtárát elegáns és megőrzendő gyűjteménynek, esetleg mennyiben munkaeszközök, használati tárgyak kollekciójának.

A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – *Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A szöveg írása során felhasználtam azokat az információkat, amelyeket a pécsi Arnold Hauser International Colloquium in the Sociology of Art and Knowledge (2014. június 6.) kapcsán résztvevő kollégáimmal, Robert Bornnal, Demeter Tamással és Axel Gelferttel folytatott beszélgetések során szereztem. Ez a szöveg nem jöhetett volna létre, ha Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának könyvtárában őrzött Hauser-gyűjteményhez és a Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattárában található, a könyvtár feldolgozásáról szóló dokumentumokhoz nem lett volna közvetlen hozzáférésem. Ezúton köszönöm Pillár Zsófiát (PTE MK) és Schmelczér-Pohánka Éva (PEKI) önzetlen segítségét.

A művészettörténet elméleti háttérének összefoglalójaként és a művészetszociológia egyik legnagyobb 20. századi szintézisének megalkotójaként számon tartott Hauser Arnold magánkönyvtára kapcsán hasonló kérdések merültek fel. Ez a rövid írás ezekre kíván – legalábbis részben – válaszolni. A könyvtár sorsa azért is érdekes, mert Hauser életművével kapcsolatos esetleges átfogó nehézségeket is felvillant. Végeredményben persze azt mutatja, hogy a szerző és könyvtárának ismertsége és népszerűsége szorosan összefügg egymással. Vagyis hogy a könyvek példányainak sorsa és tulajdonosuk sorsa igencsak párhuzamos történeteket mesél el.

(1.) *Az alaptörténet.* Hauser Arnold és második felesége, Borus Rózsa 1977-ben döntött amellett, hogy Magyarországra költöznek. Hauser ekkor már több mint ötven éve nem élt szülőhazájában. Művei és személye iránt viszont egyértelműen megélnék a lelkesedés akadémiai bestsellernek számító könyve, *A művészet és az irodalom társadalomtörténete* fordítása és első magyar kiadás³ után. Hauser személye, származása a hatvanas évek végén annyira nem volt még benne a magyar köztudatban, hogy könyve címlapján neve is fordított szórendben szerepelt (lásd 1. illusztráció). Még egy 1969-es, BBC–Magyar Rádió közös interjúban is így konferálta fel a riporter, Rapcsányi László: „A londoni stúdióban ül Arnold Hauser professzor. Nyugodtan mondhatnám, hogy Hauser Arnold, hiszen a művészetszociológia világhírű professzora Temesvárott született 1892-ben.”⁴ 1976. március 6-án sugározta a Magyar Televízió azt a Londonban felvett interjút, melynek szerkesztője Hauser neje, a kérdező pedig Nyíri Kristóf volt a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából.⁵ Ez után következett szinte gyors egymásutánban Hauser meghívása akadémiai tagnak, székkfoglaló előadása,⁶ hazatelepülése, majd végül 1978-as halála 86 éves korában. A hazatelepülés elkezdése és halála között azonban elég kevés idő telt el. Az, amit Hauser végrendeletében határozott, vagyis hogy könyvtárát (könyveit, hanglemez-, képeslap- és diapozitívgyűjteményét) az MTA könyvtárára hagyja, pedig – mint később kiderült – egyáltalán nem valósult meg olyan természetességgel, mint ahogyan megvalósulhatott volna.

1. illusztráció: *A művészet és az irodalom társadalomtörténete első magyar kiadása*

Igaz ugyan, hogy könyveinek jelentős része a meghatározott helyre került. Azonban ennek viszonylag kevés nyoma volt, ahogy Hauser hagyatékának Magyarországra kerülését általában sem kísérte túlzottan nagy hírverés. Ne feledjük el, hogy egy olyan, a köztudatba éppen csak bekerülő tudós személyes javairól volt szó, aki nagy részben marxista művészetszociológusként volt nyilvántartva, de még egyik jó helyen megjelent nekrológja is főleg azzal foglalatzkodott, hogy Hauser és a marxizmus viszonyát tisztázza (és szerzőnket egyfajta önkritikus, belső gyötrődésekről sújtott alakként láttassa halála után alig pár héttel). A megemlékezésből álljon itt egy hosszabb részlet: „Hauser mindazonáltal nem csak értelmezte és alkalmazta Marxot, hanem olykor ellenvetéseket is tett vele szemben; ellenvetéseinek alaphangját ugyanakkor nem a kritika, hanem a Marx fölötti vívódás adta. [...] Hauser egyfelől minden szellemi képződmény végső soron ideologikus voltát tételezte, és ehhez képest egy nem ideologikus történelemelmélet elképzelése különösen hatott. [...] A »teoretikus marxizmus« fogalma ideologikus fogalom volt: a Londonban magányosan élő és gondolkodó Hauser érthető és nyilvánvaló személyes ideológiáját fejezte ki.”⁷ A teoretikus és elkötelezett (vagy politikai) marxizmus közötti különbségtéves értelmes és nem ellentmondásos együttállásának kimagyarázása olyan sok

időt vett el a megemlékezés írójától, és ebbe olyan szenvedélyesen lovalta bele magát, hogy a végén már sikerül is elfelejtenünk azt, hogy itt eredetileg egy a közelmúltban elhalálozott nagy formátumú személyiségről van szó. Ennek a szerzőnek pedig talán itt nem a marxizmushoz fűződő viszonya a legfontosabb, legalábbis nem személyiségének és jelentőségének méltatása szempontjából, amelyekre a nekrológ műfajának mégiscsak két meghatározó vonulataként tekintünk.

Összességében tehát azt lehet mondani, hogy a korban a könyvtári hagyaték szakmai feldolgozása teljesen másodlagos volt. Először a marxizmussal szemben sokszor kritikai hangnemet is megütő tudós elméleti-ideológiai hovatartozását kellett tisztázni. Az pedig csak nehezítette Hauser népszerűségének, vagyis éppen csak megalapozott (köz)ismertségének folyamatos növekedését, hogy külföldi professzorként stabil hazai beágyazottság nélkül tért haza ötven év emigráció után. Ennek a körülménynek a relevanciáját nem szabad alulértékelnünk még abban a helyzetben sem, amelyben halála után pár évvel⁶ tulajdonképpen műveinek teljes magyar kiadása hozzáférhetővé vált.

(2.) *Hauser könyvei Pécsen*. Az említett könyvtári hagyatéknek a baranyai megyeszékhelyre való szállítása több esetleges körülménynek és persze néhány történetünkben szereplő alak személyes ambíciójának volt köszönhető.⁹ Ide sorolható a teljes procedúrát kezdeményező Bihari Ottó jogászprofesszor, Takács Gyula, Baranya megyei tanácselnök, illetve Ádám Antalné, a hagyaték későbbi gondozója, aki komoly erőfeszítéseket is tett a könyvek sorsának rögzítésére.

Nézzük meg azonban előtte, hogy mit tartalmaz a hagyatékról szóló iratcsomó a Pécsi Egyetemi Könyvtár Irattárában, és hogyan értelmezhetjük ezt a könyvtárról szóló személyes tapasztalatok összefüggésében. Az itt található iratok listáját fordított időrendben közlöm, hogy mintegy visszafelé tudjuk követni a könyvtár sorsának alakulását:¹⁰

[I.]: Jelzet nélkül [=].n.): Ádám Antalné egykori osztályvezető levele Bogáthyiné Hanznos Évának 2003. január 6-ról. 1 lap.

[II.] J.n.: Boríték a hiányzó példányok kézzel írt céduláival (22 db), illetve egy S[...] Katalin nevű kutató kölcsönzési lapjával.

[III.] J.n.: TDK MF-2HD 1,5“-es floppy-lemez a Hauser2.doc fájljal, amely Ádám Antalné összefoglalóját közli a könyvtár történetéről.

[IV.] MTAK 531/87: 1987. április 28-i levél: Dr. Rózsa György az MTAK igazgatójának levele Enyedi Györgyhöz, az MTA DTI igazgatójához, a Hauser könyvtári hagyaték feldolgozójához. 1 lap.

[V.]: MTA RKK i.sz. I-73/1987. V. 15.: Csefők Ferenc (MTA Regionális Kutatások Intézete) levele Dr. Tóth Tibornak arról, hogy válaszoljon IV-re. 1 lap.

[VI.] PEK i.sz. I-73/1987 – Dr. Tóth Tibor, a PEK főigazgatójának levele Dr. Rózsa Györgynek. 1987. május 22-ről, 1 lap: „A gyűjtemény könyvtárunk állományát kiválóan egészíti ki, hisz a háború utáni évek külföldi esztétikai, művészettörténeti, szociológiai irodalma nagyon hézagosan szerepelne Pécsen, pedig – főként az itt folyó felsőoktatási kísérlettel is összefüggésben – jelentős egyetemi és kutatói igény van e gyűjteményre.” (válaszlevél [IV.]-re)

[VII.] J.n.: Feljegyzés Hauser Arnold hagyatékának könyvtári feldolgozásáról; szerző: Dr. Ádám Antalné, osztályvezető – Pécs, 1982. december 15. 1 lap; eszerint: 4728 címléírasi egység feldolgozását a héttagú könyvtári munkacsoport 1981. december 31-ig befejezte.

[VIII.] J.n.: Jegyzőkönyv Hauserné Borus Rózsa budapesti [!] lakásán Hauser könyvtári hagyatékának átvételéről. Pécs, 1982. október 6-i dátummal [?]. 1 lap.

Hátoldalán: kézirással feljegyezve: „Hauserné Borus Rózsától ajándékba kaptuk: / Hauser Arnold: The sociology of art. London 1982, Routhledge [sic!], 1db. / Hauser Arnold: Histoire sociale de l'art et de la litterature. Paris 1982. 1-4. vol. (4 db.)”

[IX.] J.n.: Beszámoló Hauser A. hagyatékának könyvtári feldolgozásáról (Állományadatok). Szerző: dr. Ádám Antalné, osztályvezető. Pécs, 1982. január 13. 2 lap. A munka kezdete az első lap szövege szerint: 1980 novembere.

Eszerint (még a dia- és képeslapadományok, valamint a két ajándékkönyv átvétele előtt) az állomány a következő: (vö. 1. lap): 2934 könyv (3122) kötet, 154 füzet folyóirat, 440 tétel hanglemez, ami = 613 darab.

[X.]: feljegyzés Hauser Arnold hagyatékának átvételéről. Szerző: dr. Ádám Antalné, osztályvezető (konvolutszámok, hiszen „nem lista, hanem lezárt

dobozok alapján” vették át a könyvtárat). 1 lap. Kelte: Pécs, 1982. (kék tollal átírva:) 1981. január 20. A levélben szerepel egy „1980. októberében” jegyzet a hagyaték átadásáról. Mint [VII.]-ből kiderül: a teljes állomány átadása 1982. október 6-án történt meg azzal, hogy Borus Rózsa a fotó- és diaképállományt is átadta.

[XI.] I-58/1980: Tervezet Hauser Arnold könyvhagyatékának könyvtári feldolgozására. 2 lap. Jegyzi: Ádám Antalné, PEK, 1980. június 11.

[XII.] [XI.] eredeti és korrektúrapéldánya.

[XIII.] Baranya Megyei Tanács 880/1979 // MTA DTI 875/79 (1979. október 8.) // MTAK 221/2/1979: Takács Gyula, baranyai tanácselnök és Bihari Ottó, DTI-igazgató, akadémikus levele Rózsa Györgynek, az MTAK igazgatójának 1979. október 3-án (1 lap). Az említettek itt az elhelyezésre vonatkozóan három alternatívát sorolnak, melyek közül a dokumentumon kékkel bekeretezve: „c.) esetleg az Egyetemi Könyvtár bővítését szolgáló jelenlegi belvárosi iskolában (Leonardo da Vinci u. 1.); átalakítása mintegy 4-5 évet igényel.”

Az utolsó bejegyzéshez tegyük hozzá, hogy a hagyaték a nyolcvanas évek végére éppen ide, vagyis a mai pécsi Szepessy Ignác utcába került megőrzésre. Innen jutott át 2011-ben a végül számára talán szimbolikusan is a leginkább megfelelő helyére.

Jelenleg a Pécsi Zsolnay Kulturális Negyed egyik ipari műemlékében, egy égetőkemence-sorból átalakított könyvtárhelyiségben, a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán őrzik Hauser Arnold könyvtárát. A könyvtár anyagával kapcsolatban lehet olyan érzésünk, hogy nemcsak feldolgozottsága nem teljes (több, bár mégis elhanyagolható mennyiségű, nem katalogizált dokumentum is van a polcokon), hanem ebből kifolyólag talán a könyvtár állományának integritása sem teljesen biztos. Mint kiderül, az ilyenfajta, részben irracionális kétélyek megalapozottak. Volt olyan könyv, amely végül nem került bele a katalógusba, viszont ott volt az elegyes példányok között (Hauser *A művészet szociológiája* című „kései főművének”¹¹ 1982-es angol kiadása, pontosabban annak egy példánya).¹² Az első feltételezés szerint azért, mert a védőborítón vizesedés-penészedés nyomai voltak tapasztalhatóak, és így nem került a katalogizált könyvek közé, majd

pedig átkerült az elegyes polcra olyan papíreműek társaságába, mint például London metróterképe a hatvanas évek végéről. Mint az adomány átvételi jegyzőkönyvének 1982-es példányából kiderül, az akkor még Janus Pannonius Tudományegyetem könyvtárának munkatársai ezt a könyvet személyes adományként vették át Hauserné Borus Rózsától, és így szakmai okokból sem kerülhetett be Hauser saját könyveinek állományába. Ráadásul a már 1980-ban átadott könyvtár katalogizálása 1981 során be is fejeződött. Nem olyan sokatmondó az az album-, illetve katalóguslista sem (egy kézzel írott cédulaköteg), amely az elveszett példányokat összesíti. Sokkal árulkodóbb viszont az, amit Ádám Antalné írt 2003. január 6-án Bogáthyne Hasznos Évának, a Pécsi Egyetemi Könyvtár főtanácsosának: „A könyvtári kölcsönzés során elveszett pár mű (főként kiállítási katalógusok), az erről szóló cédulákat is elküldöm borítékban, valamint a Dunántúli Tudományos Intézet S[...] Katalin nevű kutatójának kölcsönzési lapját. Egy könyvet nem tudtunk visszaszerezni tőle.” A kézzel írt kölcsönzési lap, vagyis inkább tollal papírra vetett feljegyzés azt mutatja, hogy az illető kutató 16-17. századi metafizikai költeményeket kutatott, melyekhez viszonylag jó anyagot talált Hauser könyvtárában. Az elsősorban John Donne iránt érdeklődő S. K. a *The Donne Tradition* című (VIII. V75 jelzetű) könyvet¹³ – ki tudja, mikortól – 2003 januárjáig, a levél keltéig (és tegyük hozzá a könyvtár anyaga alapján: mind a mai napig) nem szolgáltatta vissza. A kölcsönzőlap azért is tanulságos, mert Hauser manierizmus-könyvében a középkori világkép felbomlásának és a természettudományos világkép megjelenésének irodalmi dokumentumaként többször hivatkozik Donne-ra és a First Anniversaryre.¹⁴

Sokkal egyértelműbbé teszi a könyvtár integritásának sérüléséről szóló gyanú jogosságát Ádám Antalné egy megjegyzése az iratkonvolutumot kísérő levelében (lásd [I.]-et): „A dokumentumok egyrészt azért fontosak, mert jelzik, hogy a Gyűjtemény tulajdonosa a Magyar Tudományos Akadémia, illetve annak könyvtára, másrészt pedig azért, mert a hagyatékot dobozokban és nem részletes egyedi listával adták át, mely később félreértést eredményezett. [...] Hauser Arnold az MTA-nak 10 000 kötetes könyvtárt emlegetett a Fel-

sómáli vagy Alsómáli (nem emlékszem pontosan) ház fejében, de ez bizony nem volt annyi.”¹⁵ Az idézet szép példája az akkurátus könyvtáros tisztázó munkájának. Téved az, aki azt hiszi, hogy ez egy teljes gyűjtemény. Az egyedi listás megjegyzés pedig arra utal, hogy bizonyos könyvek, amelyek nyilván a családnak, örökösöknek fontosak voltak, nem kerültek adományozásra. Hauser könyvtárának teljes állományát egész egyszerűen nem is ismerjük. Az érkezett Magyarországra, ami Londonban a dobozokba bekerült. A mérleg végül is 3122 kötet, szemben a nagyjából tízezerrel. Mint az egykori osztályvezető asszony az adott dokumentumban fogalmaz, mindezt a könyvtárat Pécsnek megszerző Bihari Ottó szóvá tette az özvegynek, de úgy tűnik – tegyük hozzá mai szemmel –, hogy ennek nagyobb fogantaja nem volt annál, mint amit ma is látunk. Vagyis ugyanazt a gyűjteményt, amit a PEK egykoron átvett.

(3.) *Egy példa és egy következtetés.* A könyvtárnak a bevezetőben említett kutatási célokra való használhatóságát nagyban behatárolja az a tény, hogy ez nem egy viszonylag gazdag kéziratok hagyaték kísérőanyaga. Hauser általában azt, amit megírt, publikálta, ugyanakkor szintézisalkotó munkaszemlélete miatt nem fűződtek a nevéhez még be nem fejezett művészettörténeti alap kutatások. Ha voltak is bármilyen kéziratok, azok nem kerültek sem Magyarországra, sem Pécsre. Sőt azt sem lehet állítani, hogy az idekerült könyvek jól dokumentálnák Hauser munkastílusát. Tulajdonképpen olyannyira nincs bennük sem jegyzet, sem kiemelés, aláhúzás, hogy jószerivel semmit sem dokumentálnak. Természetesen vannak kivételek, de ezek elenyészőek.¹⁶ A legszomorúbb az, hogy a könyvtár teljességének ismerete nélkül végül is azt sem tudjuk, hogy a Hauser által tulajdonképpen olvasott és feltehetően munkaeszköznek is használt könyvek (ha voltak ilyenek), illetve a saját könyvekhez készült jegyzetek hova kerültek. Az olvasható hagyatékbeli könyvek kiváló állapotban vannak, és egy nagyon pontosan és tisztán, nyomok nélkül olvasó tudós benyomását hagyják Hauserrel.

Az egyik olyan dolog, amelyik viszont mindjárt meglehetősen érdekessé

teszi a gyűjteményt, a következő. Mivel Hauser mindig beszerezte saját könyvének kiadásait, ennek nyomán jó komparatív elemzések végezhetőek bizonyos passzusok fordításairól és azok recepciótörténeti kontextusáról. *A művészet-történet filozófiájának* egyik részlete például lényeges lehet annak fordítástörténete szempontjából. A magyar kiadás ugyanis a következő idézetből elhagyja a szögletes zárójelben található mondatot: „Marx azt tanította, hogy minden szellemi alkotás, minden tudományos gondolat és a valóságra vonatkozó minden elképzelés az igazság valamely különös, érdek által korlátozott és perspektivikusan eltorzított szemléletmódjából ered. [De Marx elmulasztotta megjegyezni, hogy folyamatos háborút viselünk gondolataink ilyen torzító tendenciája ellen, és bár értelmi meglátásaink elkerülhetetlenül részrehajlóak, rendelkezünk azzal az erővel, amely kritikailag felülvizsgálja ezeket, és bizonyos mértékig kijavítja szemléletünk öngyaldalúságát és hibáit].”¹⁷

Esetünk önmagában is jellegzetes példa lehet az 1970-es évek magyarországi filozófiai-elméleti cenzúrájának metódusaira és szempontjaira. A helyzetet azonban tovább árnyalja, hogy a Hauser könyvtárában található mindenik, még életében megjelent idegen nyelvű kiadás hiánytalanul tartalmazza a mondatot, egészen az 1970-es varsói, tehát szintén a keleti blokkban megjelent edícióig bezárólag.¹⁸ Az ilyen túlfinomított vagy a helyzetet túlóvatoskodó cenzúrák néha érthetetlen radikalitása azonban nem elszigetelt eset. Azt magasan túlszárnyalja egy Hauser könyvtárában nem megtalálható 1987-es keletnémet kiadás *A művészet és irodalom társadalomtörténetéből* (ez volt egyben a szöveg első kiadása a Német Demokratikus Köztársaságban – a borítót lásd 2. illusztráció). A könyvből teljesen és mindenfajta jelzés nélkül kimaradt annak utolsó és talán egyik legfontosabb fejezete, a nyolcadik, amely a mozgókép és a filmművészet koráról szól.¹⁹ A fejezet eredetileg annyira központi szerepet töltött be, hogy a holland kiadás a film korát a könyv magyarázóba fordított címében is szerepeltette: „A barlangrajztól a filmkockáig. A művészet és az irodalom mint társadalmi jelenségek története.”²⁰

Arnold Hauser

Sozialgeschichte der Kunst und Literatur

2

2. illusztráció: *A művészet és az irodalom társadalomtörténete keletnémet kiadásának második kötete*

De a felsorakoztatható lehetőségek ebben nem merülnek ki. Amennyiben komolyabb érdeklődés lenne tapasztalható Hauser életműve iránt, valószínűleg könyvtára is a karakteres passzusok megformálását és eredetét kutató Hauser-olvasók célpontjává válna. Olyan személyeké, akik többet szeretnének tudni vagy megérteni Hauser Arnold gondolatairól, azok fejlődéséről szerzőnk olvasmányélményeinek és műveltségének feltérképezése által. Amíg ez az érdeklődés nem alakul ki, vagy nem erősödik meg, addig Hauser könyvtára továbbra is az marad, ami eddig: egy jelentős, de mégsem ismert, klasszikus, de egyre inkább elfelejtett nagy elméleti szerző jelentős, de mégsem ismert, klasszikus, de hanyagolt könyvtára. Tehát könyvpéldányok gyűjteménye, amelynek sorsa hasonló a birtoklójához.

■ JEGYZETEK

- Joseph D. Lewandowski: *Unpacking Benjamin and His Library*. Libraries & Culture 1999. 2. sz. 151–157. Benjamin angolszász recepciójában a szerző és könyvtárának viszonya annyira emblematisz témává vált, hogy műveinek első (1968-as) angol nyelvű válogatásába (amelynek előszavát Hannah Arendtnek egy a New Yorkerben megjelent cikke adta) a könyvgyűjtőről szóló, német kiadásában finoman szólva is érdekességszámba menő esszé az első, bevezető helyre került (vö. Walter Benjamin: *Illuminations*. Transl. Harry Zorn. Harcourt, New York, 2007 [1968]. 59–68.).
- Lásd: Walter Benjamin: *Medienästhetische Schriften*. Suhrkamp, Frankfurt, 2002. 175–182.
- Fordította Nyilas Vera. Az utószót írta Németh Lajos. Gondolat, Bp., 1968.
- Művészetszociológia és elkötelezettség. Párbeszéd a nagyvilággal. Rádióbeszélgetés – 1969*. In: Hauser Arnold: *Találkozásaim Lukács Györggyel*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978. 7.
- Az interjú megjelent többek között a *Kritika* 1976. évi 4–5. számában, valamint *Ifjúkori barátok* címmel a *Találkozásaim Lukács Györggyel* (lásd feljebb) című kötetben is: 44–86.
- Változatok Lukács Györgv tertium datur témájára. Előadás a Magyar Tudományos Akadémián – 1977*. In: Uo. 87–113.
- Hauser Arnold, 1892–1978* [megemlékezés] [szerzőmegjelölés nélkül]. Világosság 1978. 3. sz. 168.
- 1982-ben jelent meg az utolsó, addig magyarul még nem olvasható kései opus magnuma, *A művészet szociológiája* (Ford. Görög Lívia. Gondolat Kiadó, Bp.).
- Itt elsősorban egy levéltári forráscsoportra támaszkodom. A Pécsi Egyetemi Könyvtár őrzi azt a szinte egyedülálló dokumentumköteget, amelyet Ádám Antalné, a könyvtár egykori osztályvezetője gyűjtött össze a Hauser-hagyatékáról és annak Pécsre érkezéséről. Tőle származik az a rövid ismertetés is, amelyet a könyvtárról egyedüli viszonylag átfogóbb szöveggként nyilvános helyen is elolvashatunk (a PTE MK honlapján): <http://kulonygyujtemenyek.lib.pte.hu/mk-hauserarnoldhagyatek> (Utolsó letöltés: 2014. 08. 3.). A könyvtár általános helyzetéről még egy lexikonszócikket említhetünk meg: Pohánka Éva: *Hauser Arnold könyvtára*. In: *Pécs Lexikon*. I. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., Pécs, 2010.
- Mivel maga a dokumentumköteg nem rendelkezik külön jelzettel, az abban található megjelölések az eredeti intézményi, hivatali iktatószámokat tükrözik.
- A ilyenfajta bevett szófordulatok azért is igénylik az idézőjelet, mert Hauser már a debüt siker-munkája, vagyis *A művészet és az irodalom társadalomtörténete*nek első, a C. H. Beck müncheni kiadónál történt 1951-es megjelenésekor is 59 éves volt.
- Értelemszerűen ez a könyv a négy évvel korábban elhunyt Hauser személyes kötetei között nem is lehetett ott.
- Feltehetően George Williamson: *The Donne Tradition*. Harvard University Press, 1930.
- Vö. Hauser Arnold: *A modern művészet és irodalom eredete. A manierizmus fejlődése a reneszánsz válsága óta*. Ford. Görög Lívia. Gondolat Kiadó, Bp., 1980. 65.
- Vélhetően egy balatoni nyaralóról van szó.
- Scheler Max: *Versuche zu einer Soziologie des Wissens*. Verlag von Duncker und Humblot, München und Leipzig, 1924. – jeltelje: V. V 75. Az említett kötet széljegyzetei és kiemelései között olyan szövegrek lehet találni, amelyeket Hauser felhasznált *A művészettörténet filozófiája* (1958) bevezetőjében. Magyarul: Gondolat Kiadó, Bp., 1978. Fordította Tandori Dezső. Ezzel kapcsolatban lásd még lejjebb.
- Uo. 8–9.

18. Uő: *Filozofia Historii Sztuki*. Warszawa, 1970. 19.
19. Uő: *Sozialgeschichte der Kunst und Literatur*. 2 Bde. Fundus, Dresden, 1987. A kiadás sajátosságára és a szerkesztők nehezen érthető eljárására Robert Born hívta fel a figyelmet.
20. Uő: *Van grotschildering tot filmbeeld. Een geschiedenis van kunst und literatuur als maatschappelijke verschijnselen door Arnold Hauser*. Wereld, Amsterdam–Antwerpen, 1957.

CHARLES HANDY ÉS AZ (ÖN)MENEDEZSMENT ELOKVENCIÁJA

■ Tanulmányomban Charles Handy menedzsmentirodalmi munkásságával foglalkozom. E szerző azért érdemelhet figyelmet irodalom- és kultúratudományi távlatokból (is), mert az üzleti gondolkodás és a vezetéstudomány *filozófiai eleganciájának és elokvenciájának* megteremtőjeként szokás őt számon tartani. Elemzéseim rávilágítanak: e kiemelt státusz annak köszönhető, hogy Handy – többek közt – sajátos pragmatikai és tropológiai eljárásokkal szóművészeti vonásokat *elevített meg* az üzleti és self-help gondolkodáson belül. Mindez pedig azt is bizonyíthatja, hogy az irodalmi-humán tudományos értékek az (ön)menedzsment inherens-integrált részét képezhetik.

Handyt leginkább menedzsment- és társadalomelméleti *látnoknak* vagy *prófétának* szokás tekinteni, alkalmasint – nyilván csak átvitt értelemben – *lelkésznek* is.¹ Miként Lawrence M. Fisher nagy ívű Handy-portréjában olvashatjuk: „ha Peter Druckernek köszönhető a menedzsment területének legitimizálása, Tom Petersnek pedig ennek popularizálása, akkor Charles Handyre úgy kell tekintenünk, mint aki megteremtette azt a filozófiai eleganciát és elokvenciát, amely hiányzott e területről.”² De vajon hogyan vívhatta ki e pozíciót életútja során?

Az út Szent Mihálytól Szent Györgyig és ezen is túl: Charles Handy szakmai és szellemi pályafutása

■ Charles Handy 1932-ben született az írországi Kildare megyében (Dublintól nyugatra), protestáns angol–ír identitású családban. Későbbi pályája ugyan főként az üzleti élet és a menedzsment területeit érintette, családi háttere és öröksége

azonban erőteljesen egyházi kötődésű. Gyermekkorát ugyanis a sallinsi St Michael’s-templom parókiáján töltötte, hisz édesapja itt teljesítette anglikán plébánosi szolgálatát.³ Oxfordban az Oriel College-ben végzett klasszika-filológiai, történelmi és filozófiai tanulmányokat.⁴

Egyetemi éveit a Shell angol–holland olaj- és gáztermelő olajvállalathoz került, s tíz évig dolgozott a cégnél.⁵ Ám ekkor szembesült az óriásvállalatokon belüli gyakori alkalmazotti identitásválsággal: úgy érezte, a teljes életét odaadta munkáltatójának, aminek ellentételezéséül többnyire kielégítő anyagi biztonságot nyújt számára ez a karrier. Egyúttal azonban meghagyott az emberben – sőt: felerősített – egy bizonyos szellemi-spirituális hiányérzetet is, Handy maga ezért mind boldogtalanabb és elégedetlenebb volt munkájával.⁶ Végül 1965-ben otthagya a Shellt.

A folyamatos önkeresési vágy ismét az iskolapadba vezette: elvégzett a Massachusetts Institute of Technology üzleti iskolájában (a Sloanban) egy egyéves vezetői képzést. Ezt követően visszatért Angliába, ahol a London Business Schoolon megalapította az első és egyetlen Egyesült Államokon kívüli Sloan-programot, melynek ő maga lett az első vezetője, majd oktatója. Handy formabontó üzleti és menedzsmenttudományi professzor volt, aki gyakran színházlátogatást írt ki tanulmányi feladatnak, s Dosztojevszkij legalább olyan evidens kötelező olvasmány volt nála, mint a menedzsmenttudományi klasszikusok.⁷

1977-ben otthagya a London Business Schoolon betöltött pozícióját. Hisz ekkor döbönt rá, hogy az a sokoldalú kötődés és érdeklődés, mely életútján összekapcsolta a humán műveltséget, az üzleti